

Kouvolan vammaispoliittinen ohjelma

2021-2025

*On ihmisryhmiä, joiden kohdalla oikeudet eivät toteudu,
ellei niihin kiinnitetä erityistä huomiota
ja toteuteta erityisiä toimia oikeuksien varmistamiseksi.
(Annika Saarikko, perhe- ja peruspalveluministeri 13.3.2018)*

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	4
1.1	Ohjelma laadittiin yhteistyössä	4
1.2	Vammaisuuden määrittely	5
1.3	Lainsäädäntö ja sopimuksiin perustuvat oikeudet	6
2.	Palvelut	7
2.1	Osallisuus.....	7
2.2	Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	7
2.2.1	Yhdenvertaisuuden vaiheet.....	8
2.3	Tietoisuuden ja tietopohjan lisääminen sekä tietosuoja.....	10
2.4	Esteettömyys ja saavutettavuus.....	10
2.5	Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisöissä	10
2.6	Liikkuminen.....	11
2.6.1	Joukkoliikenne	11
2.6.2	Kuljetuspalvelut.....	12
2.6.3	Liikkumisen apuvälineet	13
2.7	Koulutus.....	14
2.8	Terveys ja kuntoutus	16
2.9	Työ ja työllistyminen.....	16
2.9.1	Yleistä vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden työllisyydestä	17
2.9.2	Syrjintä työssä on kiellettyä vammaisuuden perusteella	17
2.9.3	Työ ja työtoiminta.....	17
2.9.4	Vanhan sosiaalihuoltolain mukainen työtoiminta.....	18
2.9.5	Kehitysvammalain mukainen työtoiminta.....	18
2.10	Riittävä elintaso ja sosiaaliturva	18
2.10.1	Oikeus sosiaaliturvaan ja syrjinnän kieltö	19
2.10.2	Viranomaisilla on velvollisuus neuvoa.....	19
2.10.3	Asiakkaana sosiaalihuollossa	19
2.10.4	Erityistä tukea tarvitseva henkilö	19
2.10.5	Kehitysvammaisten erityishuolto	19
2.10.6	Palvelutarpeen arviointi	20
2.10.7	Asiakas- ja palvelusuunnitelma	20
2.10.8	Omaishoidon tuki	20
2.10.9	Sosiaaliasiamies	20
2.10.10	Potilaana terveydenhuollossa	20

2.10.11 Terveys- ja hoitosuunnitelma ja hoitopaikan valinta	20
2.10.12 Edunvalvontavaltuus ja hoitotahto	20
2.11 Kulttuuri-, virkistys-, vapaa-ajantoiminta ja urheilu	21
2.12 Kansainvälinen yhteistyö	21
3. Seuranta ja arviointi	21
4. Tavoitteet ja toimenpiteet	22
4.1 Osallisuus ja vaikuttaminen palveluihin ja päätöksentekoon	22
4.2 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	23
4.3 Esteettömyys, saavutettavuus ja liikkuminen	24
4.4 Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteiskunnassa	27
4.5 Koulutus	29
4.6 Terveys ja kuntoutus	35
4.7 Työ ja työtoiminta	36
4.8 Kulttuuri, vapaa-ajantoiminta ja urheilu	39
5. Sanastoa	41
Liite	41
Lähteet	41

1. Johdanto

”Yhteisen toimintaympäristön tulee olla sellainen, että jokainen voi osallistua toimintaan tasa-arvoisesti kaikilla elämän osa-alueilla. Tällaista ympäristöä kutsutaan saavutettavaksi. Saavutettavuus syntyy, kun poistamme ympäristöstämme mahdollisimman monet liikkumisen, näkemisen, kuulemisen ja ymmärtämisen esteet”. (YK:n yleissopimus 2006, art 9)”
”Ei mitään meistä, ilman meitä”, ”Ketään ei jätetä”.

Suomi on sitoutunut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (yleissopimus). Yleissopimus on vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva oikeudellisesti sitova kansainvälinen asiakirja. Yleissopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet, edistää ja suojella näitä oikeuksia ja vapauksia sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. (SopS 26 ja 27/2016; YK:n vammaissopimus, jatkossa käytetään lyhennettä vammaissopimus)

Yleissopimuksessa korostetaan vammaisten henkilöiden osallisuutta kaikessa heitä koskevassa päätöksenteossa. Yleissopimus takaa vammaiselle henkilölle oikeuden elää itsenäisesti osana omaa lähiyhteisöään. Yleisten palvelujen tulee olla vammaisen henkilön saavutettavissa. Sopimuksessa korostetaan myös itsemääräämisoikeutta, johon kuuluu vapaus tehdä valintoja.

Kunnallinen vammaispoliittinen ohjelma linjaa ne konkreettiset toimenpiteet, joilla kunnassa vahvistetaan vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista.
 (Valtakunnallinen vammaisneuvosto)

YK:n kestävä kehityksen agenda 2030 tavoitteena on tehdä maailmasta parempi paikka huomioimalla sekä ympäristö, ihmiset, ihmisoikeudet että talouden näkökulmat. Nämä tavoitteet ovat universaaleja eli kuuluvat kaikille: valtioille, kunnille, yrityksille ja muille toimijoille. Tavoitteet koskevat kaikkia YK:n jäsenvaltioita

Kouvolan vammaispoliittisen ohjelman kantavia teemoja ja periaatteita ovat esteettömyys yhdenvertaisuus, osallisuus, saavutettavuus ja oikeus tarpeellisiin palveluihin sekä tukitoimiin.

Kouvolan vammaispoliittisessa ohjelmassa mainittu Kymenlaakson sairaanhoitopiiri, Kymsote, on 1.1.2023 lähtien Kymenlaakson hyvinvointialue.

1.1 Ohjelma laadittiin yhteistyössä

Vammaisneuvosto nimesi 21.10.2020 § 19 vammaispoliittisen ohjelman valmistelua varten työryhmän. Työryhmään nimettiin Sirpa Heikkinen, Ilkka Ylä-Outinen, Arja Markova, Marja Hukka ja Heli Veripää. Työryhmän koollekutsujana ja puheenjohtajana toimi Sirpa Heikkinen. Vammaisneuvosto nimesi 16.12.2020 § 26 työryhmään lisäksi KVVY:n (nykyisin YHVI) toiminnanjohtaja Katja Valkeisen 1.1.2021 alkaen.

Vammaisneuvosto päätti kokouksessaan 20.04.2021 § 15 pyytää ohjelmasta lausunnot eri hallintokunnilta, laaja-alaisesti Kymsotelta ja Kouvolassa toimivilta vammaisyhdistyksiltä (sisältää pitkäaikaissairaat) sekä Invalidiliitolta, Suomen Reumaliitolta, Kehitysvammaisten Tukiliitolta, Näkövammaisen liitolta ja Kuurojen Liitolta 31.5.2021 mennessä. Muutospyyntöjä sisältäviä lausuntoja saatiin yhdeksän.

Vammaisneuvoston kokouksessa 28.9.2021 § 31 päätettiin järjestää vammaispoliittista ohjelmaa koskeva työpaja 12.10.2021. Työpajaan kutsuttiin laajasti eri sidosryhmien edustajia. Osallistujia oli 20.

Vammaisneuvosto päätti 19.10.2021 § 39 jatkaa vammaispoliittisen ohjelman valmistelua seuraavalla kokoonpanolla: Sirpa Heikkinen, Keijo Kaskiaho, Ilkka Ylä-Outinen, Arja Markova, Katja Valkeinen ja Heli Veripää. Työryhmän koollekutsujana ja puheenjohtajana toimi Sirpa Heikkinen.

1.2 Vammaisuuden määrittely

Vammaisuus on käsitteenä monisyinen. Arkikielessä vammaisuudella viitataan eriasteisiin toimintakyvyn puutteisiin tai rajoitteisiin, jotka haittaavat arkielämää ja suoriutumista jokapäiväisistä toimista. Nämä toimintarajoitteet voivat olla joko synnynnäisiä tai esim. tapaturman tai sairauden aiheuttamia. (Maidell 2010, 226.)

YK:n vammaissopimuksen määritelmässä vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, jonka vuorovaikutus erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaa yhdenvertaisesti muiden kanssa (YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus 2006, I artikla).

Vammaispalvelulaissa vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta, on pitkäaikaisesti vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämäntoiminnoista. Vaikeavammaisuuden määrittely on aina kuitenkin sidoksissa yksilöllisyyteen ja suhteessa juuri kyseessä olevan henkilön edellytyksiin ja olosuhteisiin (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista, 1987 /380 § 2.)

Tämä nostaa esiin kysymyksen siitä, miten vammaisuus määrittyy suhteessa ympäristöön. Vammaisuuden määrittely tai ainakin sen merkitys muuttuu riippuen siitä, mikä ympäristön vaste vammaisuudelle on. Mikäli ympäristö on joustava suhteessa eri toimintakyvyn omaavien kansalaisten tarpeisiin, vammaisuuden määrittely "loivenee". (Maidell 2010, 229)

WHO:n määrittely puolestaan korostaa sitä, että ympäristö- ja yhteisötekijät ovat ratkaisevia vammaisuuden käytännön vaikutusten eli haitan kannalta. (Räty 2017)

Viimeisin virallinen kansainvälinen määritelmä vammaisuudesta on tehty YK:n vammaissopimuksessa:

"Persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others."

"Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa."

Vammaissopimuksen englanninkielisessä alkuperäisversiossa käytetään termiä "persons with disabilities". Suomeksi se kääntyy yleensä "vammat henkilöt", mutta "disability" tarkoittaa vammaisuuden lisäksi toimintarajoitettisuutta. Suomalainen käännös ei tavoita sitä englanninkielisen käsitteen viestiä, että kyseessä on henkilö, jonka eräänä piirteenä on toimintarajoite. Näin ollen toimintarajoitteen käsite lähestyy vammaisuuden käsitettä, ja ne voidaan nähdä eri tilanteissa samaa tarkoittavina tai osittain toisistaan poikkeavina. (Nurmi-Koikkalainen 2017)

Tässä ohjelmassa vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla on vamman tai sairauden johdosta pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista.

1.3 Lainsäädäntö ja sopimuksiin perustuvat oikeudet

Suomi on ratifioinut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen vuonna 2016. Yleissopimus on oikeudellisesti sitova kansainvälinen asiakirja. Keskeisiä periaatteita sopimuksessa ovat esteettömyys (kaikille sopiva suunnittelu), osallisuus sekä täysimääräiset ja yhdenvertaiset ihmisoikeudet.

Vuoden 2000 perustuslain uudistuksilla oli merkittävä, pysyvä vaikutus ihmisen jokapäiväiseen elämään liittyviin sosiaali- ja terveyspalveluihin, joita tuolloin nostettiin Suomessa perustuslain tasolle. (Hakoma 2017)

Tämän lisäksi Euroopan unioni ja Euroopan neuvosto edistävät vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista eri ohjelmin. Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) (mm. mukautusvaatimuksin), itsemääräämisoikeuslain valmistelu sekä vammaislakien uudistaminen puoltavat kaikki perustuslain hengen toteutumista ja ovat linjassa YK:n yleissopimuksen kanssa.

Vammaislainsäädäntö rakentuu vielä toistaiseksi Vammaispalvelulaista (380/1987) ja Kehitysvammalaista (519/1977).

Muita tärkeitä vammaisten jokapäiväistä elämää mahdollistavia erityislakeja ovat: Tulkkauspalvelulaki (133/2010), Asiakasmaksulaki (734/1992) ja Asiakasmaksuasetus (912/1992), joissa on määritelty muun muassa elämää ylläpitävän hengityslaitteen käyttäjien erityisasema.

Oikeusturvan ja kohtelun kannalta keskeisiä ovat muun muassa Sosiaalihuollon asiakaslaki (812/2000) ja Potilaslaki (785/199). Lakien yhdistäminen on valmistelussa. Alustava aikataulu on 2023. (Hakoma, Niemelä 2018)

2. Palvelut

2.1 Osallisuus

Osallisuus tarkoittaa tieto-, suunnittelu-, päätös- ja toimintaosallisuutta. Jokaisella on oikeus tiedon saamiseen ja tuottamiseen. Yksilöllä on oltava mahdollisuus osallistua häntä koskevan toiminnan suunnitteluun ja hänellä on oltava mahdollisuus kertoa mielipiteensä. Yksilöllä on oltava mahdollisuus myös osallistua itseä tai vaikkapa omaa asuinalueita koskevien päätösten tekoon. Lisäksi on oltava mahdollisuus toimia ja osallistua erilaisiin tehtäviin ja tapahtumiin omassa elinympäristössä.

Vammaissopimus edellyttää, että vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa neuvotellaan vammaisten henkilöiden kanssa ja osallistetaan heidät päätöksentekoon. Myös vammaiset lapset tulee osallistaa heitä koskevaan päätöksentekoon.

Vammaisten lasten ja perheiden kuuleminen on välttämätöntä, mikäli vammaisen tarvitsee tukea päätöksentekoon. On tärkeää tehdä yhteistyötä vammaisjärjestöjen kanssa esimerkiksi palvelujen esteettömyyttä ja saavutettavuutta kehitettäessä. Tämä vähentäisi muun muassa yhdenvertaisuuslain (1325/2014) mukaisten kohtuullisten mukautusten tarvetta.

Kuntalain (410/2016) mukaan jokaisessa Suomen kunnassa tulee olla joko oma vammaisneuvosto tai yhteinen toisen tai toisten kuntien kanssa. Kunnanhallitus asettaa neuvoston ja sen on varmistettava, että vammaisten ihmisten sekä heidän omaistensa ja järjestöjensä edustus neuvostossa on riittävä. Kunnanhallituksen on huolehdittava neuvoston toimintaedellytyksistä. Myös tuleviin hyvinvointialueisiin on perustettava vammaisneuvostot. Nämä rakenteet varmistavat osaltaan vammaisten henkilöiden osallistamista, kunhan niille annetaan riittävät toimintamahdollisuudet ja niitä tuetaan niin kuntien kuin hyvinvointialueiden taholta. Myös vammaisten henkilöiden oma tietoisuus ja aktiivisuus ratkaisevat neuvostojen tosiasiallisen merkityksen.

Osallistumisen esteiksi on tutkimuksissa nostettu esimerkiksi heikko taloudellinen tilanne, ympäristön ja palvelujen esteellisyys ja saavuttamattomuus, asenneilmapiiri, puutteellinen apu ja tuki. Yhteiskunnalliset rakenneuudistukset kuten sote -uudistus antavat mahdollisuuden kehittää uusia osallisuuden kanavia ja muotoja, joilla osallisuutta vahvistetaan.

2.2 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

(YK:n yleissopimuksen artikkelit 5, 6, 7, 12 ja 13)

Vammaisten tulee olla yhdenvertaisia lain edessä. Laki velvoittaa kieltämään syrjinnän vammaisuuden perusteella sekä toimimaan yhdenvertaisesti.

Lain edessä vammaiset henkilöt ovat oikeudellisesti kelpoisia yhdenvertaisesti muiden kanssa kaikilla elämänaloilla. Oikeudellisilla toimilla on estettävä väärinkäytökset ihmisoikeuksia koskevien sopimusten mukaisesti.

Vammaisilta henkilöltä ei saa riistää mielivaltaisesti heidän omaisuuttaan. Heillä on yhdenvertainen oikeus omistaa tai periä omaisuutta, hoitaa taloudellisia asioitaan ja saada pankkilainoja, kiinnityksiä ja muita luottoja.

Vammaisilla tulee olla yhdenvertainen oikeussuoja. Lainkäytön alalla työskentelevillä tulee olla asianmukainen koulutus kohtaamaan vammaisen henkilö ja suojaamaan hänen oikeusturvansa. Tämä edellyttää järjestämään menettelyllisiä ja ikään ja kehitystasoon perustuvia mukautuksia.

Vammaisia lapsia ja pitkäaikaissairaita koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Vammaisten lasten tulee saada nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Heillä on oikeus vapaasti ilmaista kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa näkemyksensä. Heidän näkemyksilleen tulee antaa asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti. Heillä on oikeus saada apua tämän oikeuden toteuttamiseksi.

Ketään ei saa syrjiä vammaisuuteen liittyvän syyn perusteella, välittömästä syrjinnästä on kyse silloin, kun jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän vamman perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa. Huomioidaan tilanteet, joissa voi syntyä välillistä syrjintää. Näitä tilanteita voi esiintyä esimerkiksi tilanteissa, joissa henkilölle ei ole mahdollista päästä palvelun käyttäjäksi, koska palvelu ei ole esteetöntä. Viranomaisilla on velvollisuus kaikessa toiminnassaan edistää tavoitteellisesti yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuutta tulee edistää suunnitelmallisesti sekä muuttaa olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista.

2.2.1 Yhdenvertaisuuden vaiheet

1. Ryhmän kokoaminen

Yhdenvertaisuussuunnitelman laatimiseen on hyvä perustaa erillinen työryhmä. Ryhmän jäsenten tulisi edustaa eri henkilöstöryhmiä, eri ikäryhmiä, sukupuolia ja se tulisi pitää avoimena kaikille, jotka kokevat omaavansa erityistä asiantuntemusta yhdenvertaisuusasioissa.

Ryhmän ensimmäisenä tehtävänä on käydä läpi

miksi suunnitelma tehdään

mitä hyötyä siitä on

miten se liittyy organisaation toimintaan

ovatko kaikki oleelliset tahot mukana ryhmän kokoonpanossa

millaiset resurssit ryhmällä on käytettävissä (työaika, henkilöstö)

2. Osallistaminen

Osallisuuden vahvistamiseksi organisaation tulisi tiedottaa suunnitelman valmistelusta ja siihen liittyvistä kuulemismenettelyistä jo varhaisessa vaiheessa. Tiedottaminen tukee tiedonkeruuta sekä lisää henkilöstön valmiuksia osallistua suunnitelman tekemiseen ja toteuttamiseen. Lisäksi on hyvä pohtia sitä, miten valmiista suunnitelmasta tiedotetaan.

Tiedottaminen kohdennetaan

- henkilöstölle
- asiakkaille
- muille tärkeille sidosryhmille

3. Yhdenvertaisuustilanteen arviointi

Varsinaisen suunnitelman laatiminen käynnistyy yhdenvertaisuuden arvioinnilla, jossa organisaation toimintaa ja toimintaympäristöä tarkastellaan yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Tarkastelun kannalta keskeisenä kysymyksenä on se, miten yhdenvertaisia eri toiminnot ovat eri ryhmien näkökulmasta. Arviointi voi perustua useisiin tiedonkeruun menetelmiin ja lähteisiin, kuten: kartoitukseen siitä, miten olemassa olevat strategiat, ohjeet ja toimintapolitiikat huomioivat yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyyskysymyksiä toimintaympäristöä ja asiakaskuntaa kuvaaviin tilastoihin ja aineistoihin henkilöstöä koskeviin tilastoihin ja aineistoihin toiminnan laatua kuvaaviin indikaattoreihin ja muihin tulosohjausaineistoihin asiakaspalautteisiin toimintaa koskeviin kanteluihin henkilöstölle ja asiakkaille suunnattuihin yhdenvertaisuuskyselyihin eri ryhmien konsultaatioon muihin erillisselvityksiin, kuten esteettömyyskartoitukset, säädösvalmistelun seuranta jne. kartoituksessa kannattaa hyödyntää esim. tasa-arvosuunnitelmaa sekä jo olemassa olevia kyselyitä

Tilannekartoituksen yhteydessä on hyvä pohtia tiedonkeruun rajoituksia. Miten ja minkälaisia tietoja eri ryhmistä on mahdollista saada ja missä menee raja tiedonkeruun ja yksityisyydensuojan välillä?

4. Toimenpiteistä päättäminen

Yhdenvertaisuussuunnitelmaan kootaan konkreettisia toimenpiteitä tilannekartoituksessa esiin nousseiden asioiden kehittämiseksi. Toimenpiteitä kehitettäessä on tärkeää määritellä

- mihin toimenpiteellä pyritään
- kenen vastuulla se on ja miten se rahoitetaan
- millä aikataululla se toteutetaan
- miten toimenpiteen vaikutuksia arvioidaan (mahdollisimman konkreettiset seurantaindikaattorit)

5. Suunnitelman kirjoittaminen ja hyväksyminen

Suunnitteluprosessin kuvaus, tilannekartoitusmenetelmät ja valitut kehittämistoimenpiteet kootaan yhdenvertaisuuden edistämistä koskevaksi strategiadokumentiksi, yhdenvertaisuussuunnitelmaksi. Suunnitelma käsitellään, muokataan ja hyväksytään lopulliseen muotoonsa organisaation normaalissa päätöksentekomenettelyssä.

6. Tiedottaminen ja suunnitelman toimeenpano

Yhdenvertaisuussuunnitelmaan kirjatut toimenpiteet toteutetaan ja niistä tiedotetaan sovitussa aikataulussa.

7. Seuranta

Toimenpiteiden vaikutuksia tulee seurata säännöllisin väliajoin. Seurantavastuu voidaan antaa joko jo olemassa olevalle seurantaryhmälle tai sitä varten erikseen perustettavalle ryhmälle. Seurannan muotoja ovat esimerkiksi

- laadunvarmistusmenetelmät
- muut indikaattorit ja vaikutusten arviointimenetelmät
- seurantakyselyt
- ja muut palautemekanismit
- Seuranta tulisi tehdä niin yhdenvertaisuustilanteen kuin suunnitelman toteutumisen osalta.

8. Päivittäminen

Hyvä suunnitelma on määräaikaikainen. Suunnitelmaa päivitetään määräajan kuluttua sen vaikuttavuuden parantamiseksi. Päivittäminen perustuu suunnitelman toteutumisen sekä yhdenvertaisuustilanteen seurantaan.

2.3 Tietoisuuden ja tietopohjan lisääminen sekä tietosuojat

(YK:n yleissopimuksen artikkelit 8, 31)

Tasavertaisen elämän takaamiseksi tulee lisätä tietoisuutta vammaisista henkilöistä. Heidän oikeutensa on otettava huomioon kaikessa päätöksenteossa eri hallinnon tasoilla ja aloilla. Ennakkoluuloja, haitallisia käytäntöjä ja stereotypioita tulee torjua myönteisellä viestinnällä. Vammaisten henkilöiden taitojen, ansioiden ja kykyjen ja heidän antamansa työpanoksen tunnustaminen on tärkeää työmarkkinoilla. Kunnioitettava asenne kaikilla koulutusjärjestelmän tasoilla varhaisesta iästä alkaen aina aikuisuuteen saakka lisää mahdollisuuksia tasavertaiseen elämään.

Asianmukainen tilasto- ja tutkimustieto on koottava ja ylläpidettävä noudattaen tietosuojalainsäädäntöä. Näin varmistetaan luottamuksellisuus ja yksityisyyden kunnioittaminen. Ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä tilastojen laadinnan ja käytön eettisyys voidaan suojata kansainvälisesti hyväksytyjä normeja noudattamalla. Kerätyn tiedon jakaminen ja saatavuus on varmistettava myös vammaisille henkilöille.

2.4 Esteettömyys ja saavutettavuus

(YK:n yleissopimuksen artikkelit 9, 21)

Itsenäisen elämän ja täysimääräisen osallistumisen takaamiseksi kaikilla elämäntilanteilla on varmistettava, että kaikilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnan toimintoihin, käyttää palveluita, työskennellä, valita asuinpaikkansa ja asua kotonaan. Tämän mahdollistaa yhdenvertainen pääsy fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen, tiedottamiseen ja viestintään sekä muihin yleisölle avoimiin, tarjottaviin tapahtumiin ja palveluihin niin kaupunki- kuin maaseutualueilla.

Tähän velvoittaa mm. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, Yhdenvertaisuuslaki, Perustuslaki ja Maankäyttö- ja rakennuslaki sekä asetukset.

2.5 Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisöissä

(YK:n yleissopimuksen artikkelit 19, 12, 14, 29)

Vammaisilla on oltava yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet elää yhteisöissä ja toimia siellä. Elämän ja itsenäisyyden mahdollistaminen lähtee jo varhaislapsuudesta. Vammaista lasta tulee ohjata tekemään pieniä valintoja ja mahdollistaa ne. Mahdollistavassa ympäristössä kasvaminen ja positiivisen kannustavan palautteen saaminen on tärkeää.

Itsenäisyyteen kasvetaan pienin askelin, oikeudet ja velvollisuudet lisääntyvät rintarinnan oikein suhteutetulla ja räätälöidyllä tuella. Ympäristö ja kasvuyhteisö voi sekä mahdollistaa, että estää itsenäisyyden ja samalla itsemääräämisen.

Hyvänä esimerkkinä ovat oikein valmennettuna toimineet muutot laitosasumisesta

yksilöllisempään asumismuotoon. Asuminen pitää sisällään, ei pelkästään seiniä, vaan runsaasti ystäviä, työtä ja päivätoimintaa, kodinhoitoa, kuntoutus- ja harrastustoimintaan mahdollistavaa elämää, omaisten tapaamista ja naapureita jne.

Vammaiselle on varmistettava esteettömyys ja saavutettavuus sekä asiakkaan tarpeista lähtevä riittävä henkilökunta joko läsnä olevana tai etänä sitä toivovalle. Lisäksi hänelle on varmistettava asumisvalmennus ennen muuttoa ja mahdollisuus vaikuttaa itse asuinpaikkaan ja tavata kanssa-asujia ja naapureita.

Asiakkaalle kuuluu yksilöllinen kuntoutusasiantuntijoiden kanssa arvioitu apu- ja toimintavälinekartoitus ja -seuranta sekä liikkumisen mahdollistaminen ja toimivat kuljetuspalvelut.

Palvelutarpeen arviointi on tehtävä huolella tarpeeksi aikaa antaen ja kuullen säännöllisesti lasta, nuorta, aikuista ja perhettä. Ystävän tai tukihenkilön mukaanotto tarvittaessa antaa tukea ja voimaannuttaa sekä antaa uutta näkökulmaa.

Osallisuuden esteitä ovat mm. heikko taloudellinen tilanne, ympäristön ja palvelujen esteellisyys ja saavuttamattomuus, asenneilmapiiiri, puutteellinen tuki ja apu sekä osallistumismahdollisuuksien puute.

2.6 Liikkuminen

(YK:n yleissopimuksen artikkelit 9, 18, 20)

Vammaisilla henkilöillä on oikeus mahdollisimman itsenäiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen. Heidän tulee päästä liikkumaan vapaasti ja silloin, kun he itse haluavat. Tämä tulee varmistaa niin, että he voivat käyttää kohtuulliseen hintaan heille sopivia liikkumisvälineitä, heille sopivina ajankohtina ja niin että heille myös järjestetään siinä tarvittava kohtuullinen apu ja tuki. Kuljetukseen on turvattava saavutettava esteetön pääsy sekä saavutettava esteetön tiedonsaanti palveluista.

2.6.1 Joukkoliikenne

2.6.1.1 Juna

Vammaiset ja liikuntarajoitteiset asiakkaat voivat tarvittaessa saada avustusta junamatkan yhteydessä kaikilla palveluasemilla sekä useilla asemilla ilman lipunmyyntiä. Kun näkövammaisen tai pyörätuolissa istuva liikuntavammaisen asiakas matkustaa saattajan kanssa, saattajalla on oikeus maksuttomaan matkaan, myös yöjunien makuupaikalla. Vammaispalvelut-sivulla VR tarjoaa lisäohjeistuksia.

[EU-asetus N:o 1371/2007 rautatieliikenteen matkustajien oikeuksista](#)

2.6.1.2 Laiva

Terminaalien ja/tai laivayhtiön tarjoama avustamispalvelu on tarkoitettu matkustajille, joiden liikuntakyky on rajoittunut fyysisen vamman tai kehitysvamman takia, näkö- ja

kuulovammaisille, tilapäisesti liikuntarajoitteisille ja kaikille heille, jotka tarvitsevat erityisapua.

[EU-asetus N:o 1177/2010 matkustajien oikeuksista meri- ja sisävesiliikenteessä](#)

2.6.1.3 Lentokone

EU:n jäsenvaltioiden lentoasemat ovat vastuussa vammaisten ja liikuntarajoitteisten henkilöiden avustamisesta lentoasemilla. Apua saavat esimerkiksi kehitysvammaiset, näkö- tai kuulovammainen, iäkkäät ja liikuntarajoitteiset henkilöt. Palvelu on maksuton.

[EU-asetus N:o 261/2004 lentoliikenteen matkustajien oikeuksista](#)

2.6.1.4 Linja-auto

[Matkahuollon henkilökunta avustaa](#) liikuntarajoitteisia ja vammaisia henkilöitä seuraavilla henkilöliikenteen linja-autoasemilla: Helsinki, Joensuu, Jyväskylä, Kouvola, Kuopio, Lahti, Lappeenranta, Oulu, Pori, Rovaniemi, Tampere, Turku ja Vaasa.

Paikallisliikenteen alennuksista henkilölle itselleen ja hänen saattajalleen sekä muusta avusta kannattaa tiedustella oman kunnan liikennetoimijalta.

[EU-asetus N:o 181/2011 linja-autoliikenteen matkustajien oikeuksista](#)

2.6.2 Kuljetuspalvelut

2.6.2.1 Joukkoliikenne

Monilla vammaisilla henkilöillä on kohtuuttomia vaikeuksia käyttää joukkoliikennettä. Tällöin henkilökohtainen liikkuminen tulee turvata vammaislainsäädännön mukaisella kuljetuspalvelulla. Lain mukaan kuljetuspalveluita tulee olla vaikeavammaisille vähintään 18 yhdensuuntaista matkaa kuukaudessa ja kunnan on järjestettävä vaikeavammaisille myös tarvittavat saattajapalvelut (Vammaispalvelulaki 8 § 2 mom.)

Vammaispalvelulaki

Sosiaalihuoltolaki 23 §, 4 §, 5 §

YK:n artiklat

2.6.2.2 Kuljetukset erityishuollon toteuttamiseksi

Kehitysvammalain mukaista erityishuoltoa saavalla henkilöllä on oikeus saada maksutta ja ilman omavastuuosuuksia kuljetukset, jotka ovat hänelle erityishuollon saamiseksi välttämättömiä.

Näiden kuljetusten järjestäminen tai niistä aiheutuvien kustannusten korvaaminen on erityishuoltopiirin tai erityishuoltoa järjestävän kunnan tai kuntayhtymän vastuulla. Kuljetukset ja niiden maksuttomuus tulisi kirjata erityishuoltona annettavien palveluiden ohella henkilölle laadittavaan erityishuolto-ohjelmaan (EHO).

[Laki kehitysvammaisten erityishuollosta](#)

[Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta](#)

2.6.2.3 Sosiaalihuoltolain mukainen liikkumisen tuki

Kunta voi järjestää liikkumista tukevia palveluja myös sosiaalihuoltolain mukaisina sosiaalipalveluina.

[Sosiaalihuoltolaki](#)

2.6.2.4 Vammaispalvelulain mukainen kuljetus- ja saattajapalvelu

Kunnan on järjestettävä vammaispalvelulain mukaan vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen. Kysymyksessä on vaikeavammaiselle henkilölle subjektiivinen oikeus.

Taksiliikennettä on säädelty 1.7. 2018 lähtien pääasiassa liikenteen palveluista annetussa laissa (320 /2017), jossa vammaisen asiakkaan avustamiselle on annettu erityisasema hyvän palvelutason turvaamiseksi. Liikennepalvelujen tarjoajilla (linja-autoyrittäjät, taksiryrittäjät) on velvollisuus huolehtia siitä, että matkustajan saatavilla on olennainen tieto palveluista ja esteettömästä kalustosta.

Kuljetuspalvelulaki

Taksiliikennelaki (320/2017)

Vammaispalvelulaki

[Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista](#)

[Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista](#)

[Asetus sosiaali- ja terveydenhuollon maksuista](#)

2.6.3 Liikkumisen apuvälineet

2.6.3.1 Invalidimopon ja tandempyörän hankintatuki

Kunnan sosiaalitoimi voi vammaispalvelulain perusteella korvata puolet päivittäisistä toiminnoista suoriutumiseksi tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankintahinnasta, jos ne eivät kuulu julkisen terveydenhuollon lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden piiriin ([ks. luku 9](#)).

[Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista](#)

[Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista](#)

2.6.3.2 Kepit, sauvat, pyörätuolit, sähkömopot sekä opas- ja avustajakoira

Julkisen terveydenhuollon apuvälinepalveluiden lähtökohtana on lääketieteellisin perustein todettu sairaus, vamma tai kehitysviivästymä, joka heikentää henkilön toimintakykyä ja vaikeuttaa hänen itsenäistä selviytymistään.

Liikkumisen apuvälineitä ovat esimerkiksi kepit, sauvat, rollaattorit, rattaat, polkupyörät, pyörätuolit, sähköpyörätuolit ja mopedit sekä niihin liittyvät lisälaitteet. Lisäksi niihin kuuluvat auto lisävarusteineen, henkilönostimet ja aistivamman liikkumisen apuvälineet kuten näkövammaisen suunnistautumiskepit ja äänimajakat.

Apuvälineiden järjestäminen on pääosin kuntien terveydenhuollon vastuulla. Näitä ovat esimerkiksi kyynärsauvat, kävelykepit ja rollaattorit sekä näkövammaisten valkoiset kepit. Keskussairaalat huolehtivat vaativien ja kalliiden apuvälineiden järjestämisestä. Tällaisia ovat esimerkiksi sähköpyörätuolit, sähkömopot ja opaskoirat.

[Terveystieteiden laiti](#)

[Sosiaali- ja terveysministeriön asetus lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutuksesta](#)
[Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista](#)

2.6.3.3 Oma auto

[Ajoneuvoverolaki](#)

[Autoverolaki](#)

2.6.3.4 Avustus auton hankintaan ja sen muutostöihin

[Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista](#)

[Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista](#)

2.6.3.5 Liikkumisesteisen pysäköintitunnus

Liikkumisesteisen pysäköintitunnus on henkilökohtainen ja se myönnetään vammaiselle henkilölle, joka voi ajaa itse, tai häntä voidaan kuljettaa. Tällöinkin lupa myönnetään vammaiselle, ei vammaista kuljettavalle henkilölle.

[Tieliikennelaki](#)

[Tieliikenneasetus](#)

2.7 Koulutus

(YK:n yleissopimuksen artikla 24.6)

Vammaisilla henkilöillä on oikeus koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisten henkilöiden tulee päästä osallistamaan, hyvänlaatuiseen ja maksuttomaan ensimmäisen ja toisen asteen koulutukseen omissa lähiyhteisöissään. Heille tulee tehdä yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset ja heidän tulee saada yleisessä koulutusjärjestelmässä tarvitsemansa tuki. (Vammaissopimus artikla 24)

Koulutuksellisen osallisuuden esteitä:

- Asenteet (ennakkoluulot, pelko erilaisuudesta)
- Avun/tuen saanti (esim. avustajat, apuvälineet, oppimateriaalit)
- Toimintaympäristön esteellisyys (tilat, aistit, kieltä ja puhetta tukevat ja korvaavat viestintämenetelmät)
- Talouden raamit (henkilöstö, pienryhmät)
- Informaation puute (pedagogiikka, täydennyskoulutus ja resurssiopettajat)

Vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten ja perheiden on tultava aidosti kuulluksi oppimispöytä, joka vaiheessa. Lapsen etu ja perheiden mukaanotto on huomioitava henkilökohtaisia oppimissuunnitelmia laadittaessa.

Kolmiportaisen tuen tehtävä on ennaltaehkäistä ongelmien monimuotoistumista, syvenemistä ja pitkäaikaisvaikutuksia.

Esiopetuksessa ja koulussa tehostetun ja erityisen tuen suunnittelussa apuna toimii yksilöllinen ja yhteisöllinen oppilashuolto sekä tarvittaessa erityisen tuen resurssikoulut ja -opettajat. Vaativamman tuen toteuttamiseksi tarvitaan konsultaatiota, toimintakyvyn arviointia, kuntoutusta, yksilöllisten materiaalien ja oppimismateriaalien käyttöönottoa sekä esim. tuettua asumista.

Tukea tarvitaan erityisesti työn sisältöön. Oppilaan saama tuki tulee olla joustavaa, pitkäjännitteisesti suunniteltua ja tuen tarpeen mukaan muuttuvaa (per.op laki 2010)

Kouvolan kaupungin kasvatus ja opetus

Kouvolan kaupungin kasvatuksen ja opetuksen toimialan lausunto:

”Koulutus

Kouvolan kaupunki vastaa vammaispoliittisen ohjelman mukaisesti vammaisten lasten ja nuorten koulutuksellisten oikeuksien toteutumisesta hyvin, tarjoamalla koulunkäynnin tukea ja järjestelyjä laaja-alaisesti kaikille perusopetuksen oppilaille. Oppilaille tarjotaan tarpeensa mukaisesti kolmiportaista tukea ja opetusta järjestetään niin integroidussa kuin luokkamuotoisessakin erityisessä tuessa.

Kaupunki vastaa varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen kaikista lakisääteistä palveluista ja tukimuodoista (esim. apuvälineet ja ohjaajaresursointi). Lisäksi kaupungissa on kehitetty joustavia tukimuotoja (mm. nepsy-valmennus, tuki- ja arviointijaksot, kuntoutusperhehoito, konsultaatiot).

Kaupunki osaltaan huolehtii varhaiskasvatukseen, perusopetukseen ja toiselle asteelle kuuluvista lakisääteisistä kuljetuspalveluista.

Kaupungissa tehdään tiivistä nivelvaihtoa varhaiskasvatuksesta perusopetukseen ja perusopetuksesta toiselle asteelle tuen jatkumon takaamiseksi.

Kouvolan kaupungin varhaiskasvatus, perusopetus ja toisen asteen toimijat tekevät yhteistyötä vammaispalveluiden kanssa lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi päiväkodeissa, kouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa. Loma-ajan hoitoa järjestetään kuntouttavasta näkökulmasta; lapsille ja nuorille on vuosittain järjestetty mahdollisuuksia tutustua ja kokeilla sekä integroitua toiminnan kautta kulttuuri- sekä urheilutoimintoihin. Lapset ja nuoret ovat päässeet osalliseksi mm. retkiin kotiseudun, Kymenlaakson ja pääkaupungin kulttuuri- ja retkeilykohteisiin.

Kouvolan kaupungin perusopetuksen ja vammaispalveluiden piirissä oleville vammaisille lapsille ja nuorille järjestetään Kymenlaakson tuottamana, mutta kaupungin toimesta, vammaisten lasten loma-ajan hoitoa kaikkina koulujen loma-aikoina.

Oppivelvollisuuden laajentuessa 18 ikävuoteen saakka 1.8.2021 alkaen, myös vammaisten nuorten ohjautumista jatko-opintoihin ja jatko-opintomahdollisuuksia tulee kehittää oppivelvollisuuden loppuunsaattamisen mahdollistamiseksi kaikille tasa-arvoisesti.

Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisöissä

Kouvolan kaupungin Kasvun tuessa kannetaan huolta vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten asumispalveluista. Lasten ja nuorten tarpeiden ollessa vaativia ja jopa koulunkäynnin ja opiskelun ollessa erittäin haastavaa, ei Kymenlaaksosta ole löytynyt heille asumista sekä huolenpidon ja hoivan mahdollistavaa yksikköä. Lapset ja nuoret joutuvat asumaan kaukana perhe- ja lähipiiristään.”

2.8 Terveys ja kuntoutus

(YK:n yleissopimuksen artikkelit 24, 25)

Vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Vammaisille henkilöille tulee järjestää saman laajuiset, -laatuiset ja -tasoiset maksuttomat tai kohtuuhintaiset palvelut kuin muille. Lisäksi vammaisilla henkilöillä on oikeus terveyspalveluihin, joita he tarvitsevat erityisesti vammaisuutensa vuoksi. Terveystuon palvelut tulee järjestää mahdollisimman lähellä ihmisen omia yhteisöjä, myös maaseudulla Kouvolan laajalla alueella.

Vammaisille henkilöille tulee järjestää laaja-alaisia kuntoutuspalveluita, tarvittavat, asiakkaan tarpeista lähtevät apuvälineet sekä annettava heille tarvittava tieto terveyteen ja kuntoutukseen liittyvissä asioissa, jotta he voivat saavuttaa ja säilyttää mahdollisimman suuren itsenäisyyden, täysimääräiset ruumiilliset, henkiset ja sosiaaliset kyvyt sekä täysimääräisen osallisuuden ja osallistumisen kaikilla elämänoilla. Lisäksi kunnan tulee huolehtia työntekijöidensä riittävästä perehdytyksestä ja koulutuksesta vammaisuuteen liittyvissä asioissa ja heille suunnatuissa apuvälineissä yms.

Käynnissä oleva sote- ja maakuntauudistus vaikuttaa myös vammaisten henkilöiden terveyspalvelujen saantiin. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia valita palveluja rajoittavat esimerkiksi esteelliset liikkumismahdollisuudet. Yhdenvertaisuutta rajoittaa myös saavutettavan tiedon puute tarjolla olevista palveluista.

2.9 Työ ja työllistyminen

YK:n vammaissopimus korostaa vammaisten henkilöiden oikeutta tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kaikilla pitää olla yhtäläinen oikeus ansaita elantonsa palkkatyöllä työympäristössä, joka on avoin, osallistumiseen kannustava ja vammaisten henkilöiden saavutettavissa.

Vammaisilla henkilöillä on oikeus oikeudenmukaisiin, turvallisiin ja terveellisiin työoloihin. Samanarvoisesta työstä pitää saada sama palkka kuin muidenkin. Yhteiskunnan pitää edistää vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia työllistyä ja edetä urallaan. Vammaisia henkilöitä täytyy auttaa työn etsimisessä ja saamisessa sekä tarvittaessa työhön paluussa. Vammaisia henkilöitä on työllistettävä julkisella sektorilla sekä tukea yksityiselle sektorille työllistymisessä. Käytettävä positiivista mukautumista.

Myös vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia itsenäisen elinkeinon harjoittamiseen, yrittäjyyteen, osuuskuntien kehittämiseen sekä oman yritystoiminnan harjoittamiseen on edistettävä.

YK:n vammaissopimuksen artikla 27

Perustuslaki 18 §

2.9.1 Yleistä vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden työllisyydestä

Julkisen vallan on Suomen perustuslain mukaan edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Tämä koskee yhdenvertaisesti myös vammaisia ja pitkäaikaissairaita ihmisiä.

Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden työllistymistä ja työssä pysymistä voidaan edistää monin eri tavoin.

(Laki yksityisyyden suojasta

työelämässä, Perustuslaki, Työaikalaki, Työehtosopimuslaki, Työsopimuslaki, Työterveyshuoltolaki, Työttömyysturvalaki, Työturvallisuuslaki, Vuosilomalaki, Yhdenvertaisuuslaki)

2.9.2 Syrjintä työssä on kiellettyä vammaisuuden perusteella

Ihmisiä pitää kohdella työelämässä samalla tavalla heidän ominaisuuksistaan, kuten iästä, uskonnosta tai vammaisuudesta riippumatta. Työnantajan on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista työpaikalla ja kehitettävä työoloja sekä niitä toimintatapoja, joita noudatetaan henkilöstöä valittaessa ja henkilöstöä koskevia ratkaisuja tehtäessä. Vammaisten ihmisten osalta laki edellyttää kohtuullisten mukautusten tekemistä esimerkiksi työoloihin.

Yhdenvertaisuuslaki 1 §

Yhdenvertaisuuslaki 8 §

Yhdenvertaisuuslaki 15 §

2.9.3 Työ ja työtoiminta

Päivä- ja työtoiminta sekä työllistymistä tukeva toiminta muodostavat palveluiden kokonaisuuden, jonka tarkoituksena on edistää sosiaalihuollon keinoin vammaisten ihmisten osallisuutta ja mahdollisuuksia työllistyä. Kehitysvammaisille henkilölle järjestetään työtoimintaa yleensä kehitysvammalain perusteella, koska sosiaalihuoltolain mukaista työtoimintaa ei ole pidetty riittävänä ja sopivana palveluna kehitysvammaiselle henkilölle. Lisäksi kehitysvammalain perusteella järjestetään välttämättömät matkat työtoimintaan maksutta, mikä tekee palvelusta osallistujalle taloudellisesti edullisemmän.

Kehitysvammalaki 2 pykälä 4 kohta

Kehitysvammalaki 35 §

Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta 24 §

Tuloverolain 92 pykälän 1 momentin 23 kohta

2.9.4 Vanhan sosiaalihuoltolain mukainen työtoiminta

Vammaisten henkilöiden työtoimintaa voidaan järjestää vanhan sosiaalihuoltolain (710/1982) perusteella. Sosiaalihuoltolain mukaisella työtoiminnalla tarkoitetaan toimintakykyä ylläpitävää ja sitä edistävää toimintaa. (Vanha sosiaalihuoltolaki (710/1982) 27 e §)

Sosiaalihuoltolain mukainen työtoiminta on sosiaalipalvelua, josta ei makseta palkkaa. Sosiaalihuoltolaissa ei ole säännöstä työosuusrahasta, mutta sitä on mahdollista maksaa. Vanhan sosiaalihuoltolain perusteella järjestettävä vammaisten henkilöiden työtoiminta on osallistujalle maksutonta kuljetusta ja aterioita lukuun ottamatta.

Asiakasmaksulaki 4 pykälä 1 momentti 1 kohta

2.9.5 Kehitysvammalain mukainen työtoiminta

Työtoimintaa tulee järjestää ensisijaisesti yleislain eli tässä tapauksessa vanhan sosiaalihuoltolain perusteella.

Kehitysvammalaki 2 pykälä 4 kohta

Kehitysvammalaki 35 §

Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta 24 §

Tuloverolain 92 pykälän 1 momentin 23 kohta

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 35 §

Vanha sosiaalihuoltolaki (710/1982) 27 e §

2.10 Riittävä elintaso ja sosiaaliturva

(YK:n yleissopimuksen artikla 28)

Vammaiset henkilöt ovat usein pienituloisia ja heillä on kompensatioista huolimatta monia vammaisuudesta aiheutuvia ylimääräisiä kuluja ja asiakasmaksuja. Laki takuueläkkeestä (703/2010) on ollut voimassa vuodesta 2011. Takuueläkkeellä on pyritty turvaamaan kaikkein pienituloisimpien ihmisten toimeentulo. Täysimääräinen takuueläke on 1.1.2021 alkaen 855,48e/kk. Nuoren kuntoutusrahaa maksetaan opiskelun tai muun työelämään tähtäävän kuntoutuksen ajalta. Kuntoutusraha on vähintään vähimmäismäärän suuruinen. (Lisätietoa: www.kela.fi)

Maksukatoilla pyritään helpottamaan paljon palveluja tarvitsevien toimeentulon riittävyttä. Asiakasmaksut aiheuttavat tästä huolimatta monille paljon palveluja tarvitseville taloudellisia vaikeuksia. Sosiaali- ja terveystalouden asiakasmaksulakia uudistetaan. Tavoitteena on parantaa palveluiden yhdenvertaista saatavuutta ja oikea-aikaisuutta poistamalla hoidon esteitä. Hallitus antoi asiasta esityksen eduskunnalle 17.9.2020.

Kunnallisen terveydenhuollon asiakasmaksuissa on kalenterivuositainen maksukatto. Vuonna 2022 maksukatto on 692 euroa vuodessa. Maksukattoon tehdään indeksitarkistus joka toinen vuosi. Esimerkiksi sairausvakuutuksesta korvattavien terveydenhuollon matkojen omavastuu

on tällä hetkellä 25 euroa matkalta, mikä aiheuttaa monille esimerkiksi terapioiden tarvitseville vammaisille ihmisille vaikeuksia alkuvuodesta ennen maksukaton täyttymistä.

2.10.1 Oikeus sosiaaliturvaan ja syrjinnän kieltö

Jokaisella Suomen kansalaisella on perustuslain mukaan oikeus sosiaaliturvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella. Tämän lisäksi perustuslaki velvoittaa valtiota ja kuntia turvaamaan jokaiselle oikeuden riittäviin sosiaali- ja terveystalveluihin. Yksilön tarpeista on huolehdittava siten, että oikeus ihmisarvoiseen elämään toteutuu.

Suomi ratifioi YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja yleissopimuksen valinnaisen lisäpöytäkirjan vuonna 2016. Sopimuksella Suomi on sitoutunut siihen, että vammaisille taataan täysimääräiset ihmisoikeudet. Sopimuksessa keskeistä on vammaisuuden perusteella tapahtuva syrjinnän kieltö. Sopimus vahvistaa vammaisten asemaa aktiivisina jäseninä osana ympäröivää yhteiskuntaa.

([Suomen perustuslaki](#), [YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus](#))
([Perustuslaki](#), [Yhdenvertaisuuslaki](#), [Rikoslaki](#))

2.10.2 Viranomaisilla on velvollisuus neuvoa

Kaikkien viranomaisten on kohdeltava asiakkaita tasapuolisesti, asianmukaisesti ja puolueettomasti. Heidän kielenkäyttönsä on oltava asiallista ja ymmärrettävää. Tämä koskee asiointia niin kunnissa, valtiolla ja Kelassa kuin lakisääteisiä työeläke-, tapaturma- ja potilasvahinkovakuutusasioita hoitavia tahoja.

([Hallintolaki](#), [Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta](#))

2.10.3 Asiakkaana sosiaalihuollossa

Sosiaalihuoltoon sisältyvät turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä yleis- ja erityislainsäädännön mukaiset palvelut ja tehtävät.

Jos asiakkaalla on oikeus sosiaalihuollon saamiseen on sovellettava säädöksiä, jotka parhaiten toteuttavat asiakkaan etua.

([Sosiaalihuoltolaki](#), [Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista](#))

2.10.4 Erityistä tukea tarvitseva henkilö

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen. Erityistä tukea tarvitsevalla henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalveluita.

([Sosiaalihuoltolaki](#), [Vanhuspalvelulaki](#))

2.10.5 Kehitysvammaisten erityishuolto

Kehitysvammalaki (1977) tulee poistumaan, kun uusi vammaispalvelulaki tulee voimaan.

([Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519](#), [Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta 23.12.1977/988](#))

2.10.6 Palvelutarpeen arviointi

Palvelutarpeen arviointi tarkoittaa henkilön tuen ja palvelujen tarpeen selvittämistä. Arvioinnilla varmistetaan, että palvelua tarvitsevat ihmiset saavat apua ajoissa. Samalla tulee tarjota tietoa palveluista ja opastaa niiden hakemiseen.

([Sosiaalihuollon asiakaslaki](#), [Sosiaalihuoltolaki](#), [Vammaispalvelulaki](#))

2.10.7 Asiakas- ja palvelusuunnitelma

Kun järjestetään sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja, asiakkaalle tehdään asiakassuunnitelma. Vammaispalvelulain perusteella palveluja järjestettäessä käytetään termiä palvelusuunnitelma. Omaishoidon tuesta on puolestaan laadittava yhdessä hoidettavan ja omaishoitajan kanssa hoito- ja palvelusuunnitelma.

([Sosiaalihuollon asiakaslaki](#), [Sosiaalihuoltolaki](#), [Vammaispalvelulaki](#), [Vanhuspävelulaki](#))

2.10.8 Omaishoidon tuki

Omaishoidon tuella kunta voi tukea sairaan, vanhuksen tai vammaisen henkilön kotona tapahtuvaa hoitoa. Omaishoidon tuki on määrärahasidonnainen palvelu, jonka myöntäminen perustuu kunnan harkintaan. Omaishoitajana voi toimia omainen tai joku muu hoidettavan läheinen henkilö. Heillä ei ole velvollisuutta ryhtyä omaishoitajaksi.

([Laki omaishoidon tuesta 2.12.2005/937](#), [Julkisten alojen eläkelaki 81/2016](#), [Työtapaturma- ja ammattitautilaki 24.4.2015/459](#), [Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 3.8.1992/734](#), [Asetus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 9.10.1992/912](#))

2.10.9 Sosiaaliasiamies

Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on neuvoa asiakkaita sosiaalilainsäädännön soveltamisessa, auttaa muutoksenhaussa sekä tiedottaa asiakkaan oikeuksista ja velvollisuuksista.

Sosiaaliasiamiehen tehtäviin kuuluu myös avustaminen muistutuksen laatimisessa, jos asiakas on tyytymätön saamaansa kohteluun. Jokaisen kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies, joka voi olla myös yhteinen useamman kunnan kesken. Sosiaaliasiamiehen yhteystiedot saa kunnasta.

([Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista](#))

2.10.10 Potilaana terveydenhuollossa

([Laki potilaan asemasta ja oikeuksista](#), [Terveystenhuoltolaki](#))

2.10.11 Terveys- ja hoitosuunnitelma ja hoitopaikan valinta

([Terveystenhuoltolaki](#), [Laki potilaan asemasta ja oikeuksista](#))

2.10.12 Edunvalvontavaltuutus ja hoitotahto

Edunvalvontavaltuutus on edunvalvontaa joustavampi tapa järjestää asioiden hoito. Edunvalvontavaltuutuksella voi etukäteen huolehtia siitä, että joku toinen hoitaa

taloudellisia ja muita asioita tulevaisuudessa, jos itse ei niitä enää pysty hoitamaan esimerkiksi sairauden vuoksi.

([Laki edunvalvontavaltuutuksesta](#), [Laki potilaan asemasta ja oikeuksista](#))

2.11 Kulttuuri-, virkistys-, vapaa-ajantoiminta ja urheilu

(YK:n yleissopimuksen artikla 30)

Tasavertainen ja yhdenmukainen mahdollisuus osallistua kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-ajantoimintaan. Toiminnalla on merkittävä vaikutus mielenterveyteen ja hyvinvointiin.

Vammaisilla henkilöillä on oikeus osallistua kulttuurielämään ja kehittää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään ja ymmärrystään. On oleellista varmistaa tilojen ja palveluiden esteettömyys ja yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet. Vammaisilla henkilöillä on oikeus yhdenvertaisesti muiden kanssa kulttuuri- ja kieli-identiteettiinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen.

2.12 Kansainvälinen yhteistyö

(YK:n yleissopimuksen artiklat 11, 32, 33)

Yhteistyö kansainvälisten ja valtakunnallisten vammaisneuvostojen kanssa on tärkeää ja kunnan on varattava resursseja yhteistyöhön. Vammaisten henkilöiden osallistumista kansainväliseen yhteistyöhön on tuettava. Kehittämistoimintaa tulee tukea muun muassa vaihtamalla ja jakamalla tietoa, kokemuksia, koulutusohjelmia ja parhaita käytäntöjä kansainvälisesti. Vammaisten henkilöiden oikeudet tulee varmistaa myös vaaratilanteissa, kuten aseellisissa selkkauksissa, humanitaarisissa hätätiloissa, esim. pandemioissa ja luonnonkatastrofeissa.

3. Seuranta ja arviointi

Toimintaohjelman toteutumisen seurannasta vastaa kunnan vammaisneuvosto ja toimialat sekä Kymnsote. Vuosittaista seuranta tehdään vammaisneuvoston kokouksissa.

Toimintaohjelmakauden lopussa tehdään valtuustokauden 2021-2025 seuranta ja arviointi.

Vammaisten henkilöiden on mahdollisuus osallistua toimintaohjelman toteutumisen seurantaan. Seurantaraporttia varten kuullaan myös vammaisjärjestöjä siitä, miten asiakokonaisuudet ovat edistyneet ohjelmakaudella. Näin luodaan pohjaa myös seuraavan ohjelmakauden tilannekuville, tavoitteille ja toimenpiteille. Vastuu seurannasta on viranomaisilla yhdessä sovituihin mittareihin. (katso tavoitteet ja toimenpiteet taulukoista seuranta- ja arviointivastuut)

4.Tavoitteet ja toimenpiteet

4.1 Osallisuus ja vaikuttaminen palveluihin ja päätöksentekoon

(Tekstikappale 2.1)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Tiedonkulku neuvostojen ja nuorisovaltuuston välillä Neuvostojen tunnettuus	- Eri lautakuntiin pääsy - Yhdessä vaikuttaminen - Suunnittelussa ja päätöksenteossa huomioiminen	- Neuvostot - Valmistelijat - Päätäjät - Nuorisovaltuusto		- Yhteistilaisuuksien määrä - Lausuntopyynnöt (kpl/v) - Edustus lautakunnissa
Yhteistyön tiivistäminen vammais- järjestöjen kanssa; E erityisesti nuorten vammainen asiat tuodaan paremmin esille	- Vammaisneuvosto järjestää yhteistilaisuuksia vammaisjärjestöjen kanssa - Vammaisneuvosto tekee kannanottoja ja aloitteita tilaisuuksissa esiin tulleista asioista - Vammaisneuvosto seuraa palautepalvelun kautta tulleita palautteita	- Vammaisneuvosto - Järjestöt		- Tilaisuuksien määrä (krt/v) - Palautteiden määrä - Kannanottojen ja aloitteiden määrä
Vammaisten näkömyksen ja kokemuksen hyödyntäminen asioiden valmistelussa ja pätöksenteossa	- Kohdennetut kyselyt kohderyhmälle jo asioiden suunnittelu- vaiheessa 1 krt vuodessa vanhus- ja vammaispoliittinen työpaja	- Kunnan eri toimialat - Vammaisneuvosto		- Asiakastyytyväisyys - Kyselyjen vastausten huomiointi toiminnassa ja palvelujen kehittämisessä - Seminaariosallistujat (määrä)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Tasavertainen kohtelu vaaleissa	- Huomioidaan ja mahdollistetaan osallistuminen tasavertaisesti äänestämiseen - Huomioidaan ja mahdollistetaan osallistuminen vaaleihin, esim. ehdolle asettautuminen	- Vammaisneuvosto - Vammaisjärjestöt - Puolueet - Kunta		- Asiakastyytyväisyys - Ehdokkaiden määrä - Vammaisneuvoston ja järjestöjen kyselyn tulokset (äänestäneiden määrä)
Hyödynnetään vammaisneuvoston ja vammaisjärjestöjen asiantuntemusta	Kuullaan vammaisneuvostoa suunnittelun varhaisessa vaiheessa ja pyydetään lausuntoa	- Vammaisneuvosto - Kunta - Kymsote		- Pyydetty lausunnot ja aloitteiden määrä - Vammaisneuvoston toimintakertomus (toteutuneet toimenpiteet)
Palveluiden ja tiedottamisen yleinen saavutettavuus	Kasvokkainen asiointi mahdollisuus kaikille yksilöllisistä edellytyksistä riippumatta	- Kunta - Kymsote - Kela - Pankit - Vammaisneuvosto		- Asiakastyytyväisyys - Palautteet asiakkailta

4.2 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

(Tekstikappale 2.2)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutuminen	Viranomaisten on tehtävä yhdenvertaisuussuunnitelma	- Kunta - Kymsote	Vammaisneuvosto	Yhdenvertaisuus-suunnitelma on tehty
Vammaisilla henkilöillä tulee olla tasa-arvoiset mahdollisuudet	- Huolehdittava, että henkilöillä on mahdollisuus: Päättää, missä, miten ja kenen kanssa he asuvat - Liikkua vapaasti tukitarpeistaan riippumatta - Kohtuulliseen elämänlaatuun ja itsenäiseen elämään - Yhdenvertaiseen osallistumiseen; koulutukseen, kulttuuriin,	- Vammaisten kanssa tekemisissä olevat - Kunta - Kymsote - Palvelujen järjestäjät	Vammaisneuvosto	- Asiakastyytyväisyys - Vammaisten osallistumismahdollisuudet

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	urheiluun ja matkailuun sekä kaikkiin terveystalveihin			
Vammaisilla tulee olla yhdenvertainen oikeussuoja	- Lainkäytön alalla työskentelevillä tulee olla asianmukainen koulutus kohtaamaan vammaisen henkilö ja suojaamaan hänen oikeusturvansa - Vammaisten oikeusasiamies: - Vammaisen voi oikeusasiamiehen kautta hakea oikeutta - Oikeusasiamies antaa neuvoja, tietoa ja apua sekä toimii tarvittaessa yhdyshenkilönä -Vastaa edunvalvonnasta	- Oikeusministeriö - Kunta - Kymsote - Edunvalvonnasta vastaavat	- Vammais-neuvosto - Vammais- ja esteettömyys-asiamies - VANE - Ministeriöt - THL	Viran perustaminen

4.3 Esteettömyys, saavutettavuus ja liikkuminen

(Tekstikappale 2.4)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Asiakas-lähtöiset kuljetus-palvelut	- VN:n mukaan suunnitteluvaiheesta asti - Kuljetuspalvelujen sopimuskokonaisuuteen tulee VN:n päästä tutustumaan ja vaikuttamaan alusta asti - Kymsoten alueelle pitää perustaa kuljetuspalvelujen seurantaryhmä, joka on mukana suunnitteluvaiheesta asti - Kuljetuspalveluiden kilpailutuksessa painotetaan	- Hankintapalvelut - Kymsote - vammaispalvelut - Vammaisneuvosto - Kela - Liikenneyritykset - Kunta	Vammais-palvelut	- Asiakastyytyväisyys - Seurantaryhmä seuraa ja tekee arviointia - Palauteseuranta, resurssit, kuljetusten määrä

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	paikallistuntemusta ja kuljettajien koulutusta Kuljetuspalvelujen hankinnassa kilpailutusasiakirjoista pyydetään VN:n lausunto			
Saavutettavat sisällöt ja palvelut	- Lisätään tietoa saavutettavuudesta - Tarkistetaan linkit, linkkien tulisi tuoda esiin sisältö huomioiden näkö- ja kuulovammaiset sekä muut vammaisryhmät - Takaisinsoittopalvelu, ei palvele esim. kuulovammaisia, joten on kartoitettava ja selvitettävä muita vaihtoehtoja - Perustetaan saavutettavuustestiryhmä vammaisryhmistä, käyttäjistä ja palvelutuottajista - Oppilaitosten ja työpaikkojen materiaalien tulee huomioida eri vammaisryhmät	- Kunta - Palvelun tuottajat - Kymsote - Oppilaitokset - Työpaikat - Kela - TE- palvelut		- Asiakastyytyväisyys - Saavutettavuus-testiryhmän havainnot ja palaute
Esteettömät palvelut	- Asiakaspalvelutilat vammaisryhmät huomioiden - Mahdollisuus turvalliseen ja toimivaan asiointiin asiakaspalvelutilanteissa - Invapaikkojen riittävä määrä, uudistaminen ja käytön valvonta - Suraku-ohjeiden noudattaminen infran rakentamisessa	- Tilapalvelut ja palvelun tuottaja - Tekniikka ja ympäristötoimiala - Kunta pysäköinninvalvonta	Vammaisneuvosto Asian- tuntijat	- Asiakastyytyväisyys - Testiryhmät - Kokemustiedon käyttö

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	- Kaikissa julkisissa tiloissa täytyy olla äänentoisto ja induktiosilmukka - Riittävä opastus esteettömyydestä tilojen henkilökunnalle eri vammaisryhmät huomioiden - Palvelujen tarjoajien toimittava esteettömyyslainsäädännön mukaisesti - Julkisten sisä- ja ulkotilojen suunnitelmat lausunnolle VN:lle			
Yhden-vertainen tiedottaminen	- Päätöksistä tiedottaminen: kaikille erityisryhmille tulee tiedottaa yhdenvertaisesti - Yhdistysten tiedottamiseen tulee saada tukea (avustukset)	- Tukien myöntäjät - Kunta - Yhdistykset - Kymsote - Kela		- Asiakastyytyväisyys - Avustusten seuranta - Asiakastyytyväisyys - Avustusten seuranta
Potilas- ja sosiaali-asiames Kouvolaan	Potilas- ja sosiaaliasiamiehen toimen perustaminen Kouvolaan	Kymsote		- Asiakastyytyväisyys - Virka on perustettu
Vammais-yhdistysten ja testiryhmien toiminnan mahdollistaminen	- Yhdistysten ja testiryhmien tekemään työhön tulee saada tukea (avustukset) - Yhdistysten ja testiryhmien tekemään työhön tulee saada tukea (avustukset)	Kymsote Kunta		- Asiakastyytyväisyys - Kulukorvausten saanti - Avustusten seuranta

Suraku = Esteettömän rakentamisen ohjeet (suunnittelu, rakentaminen, kunnossapito)
kartoitushjelma

4.4 Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteiskunnassa

(Tekstikappale 2.5)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Eläminen itsenäisesti	Erityistä vaativaa tukea ja paljon tukea tarvitsevat lapset ja nuoret - Alaikäiselle asumista, hoivaa ja huolenpitoa mahdollistava yksikkö lähelle omaa lähiyhteisöä, Kymenlaaksoon Kaikenikäiset - Kotiin tarjottavat riittävät palvelut ja tukipalvelut - Digipalveluiden kehittäminen - Säännöllinen palvelutarpeen arviointi yhdessä asiakkaan kanssa	- Kymsote - Kunta - Kela	Vammais- neuvosto	- Ei tarvitse muuttaa saadakseen apua - Vaativaa ja erityistä tukea tarvitseville löytyy palveluyksikkö - Vammaisille löytyy sopivia asumismuotoja - Asiakas-tyytyväisyys - Jokaisella vammaisella tieto omasta vastuuhenkilöstään
Itsenäisyyden ja osallisuuden mahdollistava ympäristö	- Omien valintojen mahdollistaminen henkilöstöä kouluttamalla, tiedottamalla - Digipalveluiden kehittäminen - Varhaiskasvatussuunnitelma - Opetussuunnitelmat - Palvelusuunnitelmat - Vammaispalvelusuunnitelma - Vastuuhenkilö määriteltävä jokaiselle vammaiselle eri elämäntilanteissa - Esteettömyys ja saavutettavuus	- Varhaiskasvatus - Perusopetus - Toinen aste - Asumispalvelut - Järjestöt - Perhekeskus - Nuorisopalvelut - Tekniset palvelut - Tilapalvelut - Kymsote - Aluetoimikunnat - TE- palvelut - Työpaikat		- Suunnitelmien arviointi ja seuranta sekä yhteentoimivuus - Jokaiselle vammaiselle on tehty suunnitelma - Vastuuhenkilöiden määrä

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Turvata jokaiselle tiedonsaanti palveluista ja päätöksistä selkokielisesti, digipalvelut mahdollistaen	- Kymsoten ja kaupungin nettisivut saavutettaviksi ja väylä tiedonsaantiin niille, jotka eivät käytä nettiä. - Kokemusasiantuntijoiden hyödyntäminen - Henkilökohtainen apu ja tulkkaus - Riittävät viestinnän apuvälineet - Vammaispalveluista viestitään saavutettavasti (näkö-, kuulovammaiset ym. huomioiden)* - Jaettavan materiaalin muokkaus ja päivittäminen sekä jakaminen monikanavaisesti	- Kymsoten ja kunnan viestintä - Järjestöt - Vammaisneuvosto - Kela - TE- palvelut	TE- palvelut	- Kokemus- asiantuntijoiden käytön seuranta - Viestinnän seuranta ja vaikuttavuus - Testiryhmien palautteet tiedonsaannin sujuvuudesta
Lisätä sosiaali- ja terveydenhuollon tietoisuutta vammaisista ja heidän kohtaamisestaan	- Tiedon välitys ja koulutus, koulutussuunnitelma - Säännöllinen vuorovaikutus viranomaisten ja toimijoiden kesken	- Kymsote - Kunta - Järjestöt - Vammaisneuvosto - Kela - TE- palvelut - Media		- Kokemusasiantuntijat - Koulutusten määrä ja sisällön vaikuttavuus - Asiakaspalaute

*)Kuntalaki 29§ ja hallintolaki 26§ ja yk:n vammaisoikeussopimus artikla 9 sekä viimeisenä EU:n saavutettavuus direktiivi.

Sokeiden ja näkövammaisten kohdalla kyse on erityisestä oikeudesta saada yhdenvertaisesti ja ymmärrettävästi tietoja julkisista päätöksistä, niiden perusteista ja vallitsevista olosuhteista heidän ymmärtämällään tavalla kuten pistekirjoituksella ja äänitiedotteina.

4.5 Koulutus

(Tekstikappale 2.7)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Erilaisuuden hyväksyminen ja tasa-arvoiseen kanssakäymiseen tottuminen vammaisen kanssa. Myönteisen asenteen luominen vammaisia kohtaan, niin oppilaiden kuin koulun aikuisten kohdalla.	• Valitaan aikuisia vammaisia koulun työyhteisöön, luodaan käytäntö, jossa vammaisen toimii tasa-arvoisena työntekijänä muiden kanssa • Työympäristöön vammaiselle työntekijälle tarvittavat mukautukset	• Työntekijöiden valitsijat • Koulutuspaikkojen opiskelijoiden valitsijatahot • Opinto-ohjaajat • Ammatinvalinnan ohjaajat	• Kunta • VN • Vammaisjärjestöt	• Vammaisten työntekijöiden osuus varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja muissa oppilaitoksissa
Osallistava kasvatus- ja koulutusjärjestelmä kaikilla tasoilla	• Toimenpiteiden kirjaaminen, joilla tuetaan vammaisen itsenäistä selviytymistä ja oikeutta olla mukana omien asioiden ja henkilökohtaisten tavoitteiden asettamisessa koulutuksen eri vaiheissa	• Eri tasojen oppilaitokset, erityisen tuen asiantuntijat • Oppilashuolto • Kymsote, terveydenhuolto ja kuntoutus	• Erityisen tuen asiantuntijat • Oppilashuolto-ryhmät	• Palaute vammaisilta oppilailta ja huoltajilta sekä opettajilta ja erityisopetuksesta
Elinikäinen oppiminen; esteettömyys, saavutettavuus ja joustavuus	• Esteetön, saavutettava ja joustava oppimisympäristö elämänkaaren eri vaiheissa ja lähiyhteisössä; varhaiskasvatus, perusopetus, keskiasteen koulutus, jatko-, täydennys- ja uudelleen kouluttautuminen, vapaa sivistystyö	• Kunta tilapalvelut, teky • Erityiskasvatuksen asiantuntijat	Vammaisjärjestöt Vammaisneuvosto	• Palaute käyttäjiltä, opettajilta, asiantuntijoilta ja muilta asianosaisilta

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	• Peruskorjaukset: pihaympäristö ja sen toiminnot, välituntivälineet, rakennusten/ liikuntatilojen esteettömyys • Esteettömät ja saavutettavat, yksilöllistettävät ja joustavat oppimateriaalit eri vammaisryhmille kommunikointitavat huomioiden • Vammaisjärjestöjen tietämys ja kokemusasiantuntijat käyttöön			
Riittäväkielellinen ja muu kommunikointi-kuntoutus	• Kuulo- ja muiden aistivammaisten huomioiminen oppilaitoksissa; induktiosilmukat • Puheterapia-palveluita oppilaitoksiin puheopetuksen / erityisopetuksen tueksi • Opettajien ja muun henkilökunnan koulutus • Yksilöllisten erityis-materiaalien ja oppimis- / apuvälineiden riittävä saaminen • Riittävät resurssit hankintaan • Apuvälinetarvetta arvioidaan ja päivitetään vuosittain	• Kymsote • Kunta -erityistuen asiantuntijat, -erityisopettajat -tekninen osasto • Kela	• Kasvatus ja opetus toimiala, erityisen tuen asiantuntijat	• Induktio-silmukat eri oppilaitoksiin suunnittelu- ja peruskorjaus-vaiheissa • Puheterapiaa, erityisopetusta saatavissa oikea-aikaisesti sitä tarvitseville • Asianosaisten palaute; opettajat, oppilaat ja huoltajat

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	Yhteistyö oppilaan ja perheen kanssa			
Itsenäisen liikkumisen ja vertaisryhmään pääsyn mahdollistaminen	- Liikkumista helpottavat sähköiset apuvälineet niistä hyötyville - Sähköavusteinen (kokoontaittuva, ketterä esim. Travelscoot) liikkumisväline (avustajan jatkuva mukanaolo estää vertaisryhmitymistä ja kaverisuhteiden luomista, mahdollistaa mm. polkupyöräretkiin osallistumisen) - Määräraha laitteeseen - Koulun pihavälineet vammaisille sopiviksi; esim. pyörätuolikeinu kouluun, jossa on pyörätuolilla liikkuva oppilas - Muita, myös vammaisille soveltuvia, välineitä	- Kunta koululaitos/erityisopetus - Kymsote	VN	- Seurataan, onko laite käytettävissä - Koulut - Palaute oppilailta, opettajilta ja vanhemmilta
Perus- ja jatko-koulutuksen opettajien ja sidosryhmien tiedon ja taidon oikea-aikainen päivitys ja tuki (erilaisen oppilaan kohtaaminen, kommunikaatio- ja viestintämenetelmät, opetustekniikat ja -materiaalit)	- Koulutuksen järjestäminen säännöllisin väliajoin ja aina, kun luokkaan tulee opettajalle uuden vammaisryhmän oppilas - Tutustumis- ja konsultaatiokäynnit asiantuntijoiden luona (resurssikeskus) - Asiantuntijan käynti koulussa	- Kunta - Koulu - Kymsote		- Palaute opettajalta ja vanhemmilta - Koulutusmahdollisuuden järjestäminen

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	• Vanhempien ja kokemus-asiiantuntijoiden kuuleminen, vertaistieto • Tiedon hankkiminen ko. vammaan tai sairauteen liittyvältä liitolta ja alueelliselta yhdistykseltä			
Joustava koulu	• Integrointi, inkluusio ja pienryhmäopetus joustavaksi lähikoulussa ja eri oppilaitoksissa oppilaan kyvyt, tarpeet ja edellytykset huomioiden • Resurssien jakaminen näiden toteuttamiseen	• Kunta • Erityisen tuen asiantuntijat / koulut		• Palaute oppilailta, opettajilta ja vanhemmilta • Erityisen tuen asiantuntijat • Edellytykset ovat olemassa ja niitä käytetään
Säännöllinen tuen tarpeen arviointi: erityisesti koulutuksen nivelvaiheissa	• Vammaisen tuen tarve arvioidaan ja varmistetaan tiedon siirtyminen hänen luvallaan seuraavaan koulutusvaiheeseen • Jaetaan tietoa huomioon otettavista oppimiseen liittyvistä asioista	• Koulut / oppilaan koulunkäynnin vastuuhenkilö /oppilashuolto • Oppilaitokset /erityisestä tuesta vastaavat		• Nivel-vaiheiden tiedon siirtyminen ja tarvittavan tuen sekä opiskeluun liittyvien järjestelyjen sujuvuus • Palautteet: oppilas, huoltajat, opettajat
Erityisopetuksellinen resurssikeskus Kymenlaaksoon / alueelliset resurssikeskukset Kouvolan eri alueille	• Moniammatillinen osaamiskeskus, jossa neuro-psykiatrinen, -psykologinen, -pedagoginen, -terapeuttinen ja	• Kymsote • Kunta		• Resurssi-keskusten toiminta joustavaa, oikea-aikaista, moni-ammattillista,

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	jalkautuva palvelu • Alueelliset resurssikeskukset /perhekeskukset joustaviksi toimijoiksi			asiantuntevaa • Palautteet eri osapuolilta
Vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten asumispalvelu-yksikkö Kouvolaan tai Kymsoten alueelle	• Aloitetaan selvitystyö asumisyksikön perustamiseksi mahdollisimman pian Kouvolaan seudulle	- Kunta - Kymsote	- Kouvolaan kaupungin Kasvun tuki	• Asumis-yksikön perustaminen
Turvallinen koulu, kiusaamisen ennalta ehkäiseminen	• Jatkuva, pitkäjänteinen ja säännöllinen oppilaiden suhteiden seuranta ja arviointi • Ohjattu välitunti-toiminta • Oppilaan kuuleminen ja kohtaaminen ("joka päivä sinut huomataan edes kerran")/tuki-aikuinen vammaiselle tai yksinäiselle • Tukioppilaat • Tiivis yhteistyö kodin ja koulun välillä yksinäisten ja kiusaamiseen liittyvien oppilaiden tilanteessa • Harrastuksiin ohjaaminen • "Kiusattu" nuori/aikuinen kertomaan kokemuksistaan ja selviämisestään • "Huolipostilaa-	• Koulut / opettajat ja muu henkilöstö • Huoltajat		• Luokka-kohtaiset kyselyt ja tutkimukset • Luokan-opettajat, luokanvalvojat, oppilashuolto, huoltajat

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	tikko”, johon oppilaat voivat laittaa viestiä nimettöminä Yksinäisten ryhmä, johon kehitetään kiva harrasteaihe. Opettajan vetämä kerho.			
Opettajien, avustajien ja muiden työyhteisössä toimivien tukeminen	Työnohjaus työajalla sitä haluaville	Kunta Kasvatus ja opetus	Koulutoimi	- Työnohjauksen saatavuus ja käyttö - Palaute opettajilta ja muilta työntekijöiltä
Vammaisten nuorten ohjautuminen jatko-opintoihin ja niiden kehittäminen; keskiasteelle ja jatko-opintoihin osallistuminen yhdenvertaiseksi	- Opinto-ohjauksen ja ammatinvalinnan keinoin tuetaan vammaisten nuorten kouluttautumista; opintojen nivelkohtien tuki - Avustaja- ja tukipalvelujen saatavuuden parantaminen - Vahvistetaan ammatillisen erityisopetuksen yhteyksiä työelämään - Vammaisten lukiolaisten yhdenvertainen pääsy kansainvälisiin vaihto-ohjelmiin - Korkeakoulujen esteettömyyden, saavutettavuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisen edistäminen	- Kunta, Kasvatus- ja opetus - Keskiasteen oppilaitokset, korkeakoulut ja yliopistot - Opinto-ohjaus - Oppilashuolto - Kymsote - Kela - TE-keskus	VN	- Vammaisten jatko-opintoihin pääsy ja työllistävän ammatin saaminen /määrä - Palautteet opiskelijoilta, huoltajilta ja oppilaitoksilta

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	mukautusten tuella			

4.6 Terveys ja kuntoutus

(Tekstikappale 2.8)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Kaikille ajantasainen pysyvä hoitosuhde palvelu, kuntoutus ja hoitosuunnitelma	- Tasa-arvoinen hoitopolku ja tiedonvälitys - Liikkumistaidon ohjaajien koulutus - Hoitosuunnitelmat arvioidaan säännöllisesti - Riittävät resurssit - Ennakoiva ja ajantasainen kuntoutus (esim. liikkuminen/ pistekirjoitus näkövammaiset ja kuulovammaiset/) - Toistuvat vertaistuen ryhmäkuntoutukset (ammattilaisen ohjaama) - Sähköisten potilasjärjestelmien yhteensovittaminen - Kroonisen sairauden potilaille omalääkäri	- Kymsote - Hoitava lääkäri ja hoitava yksikkö - Kuntoutuksesta vastaavat terapeutit - Kunta - Kela		- Nimetty vastuuhenkilö/henkilöt - Palvelun saajan palaute/asiakastyytyväisyyskysely - Asiantuntijoiden palaute
Konsultaation ja erityisosaamisen käytön mahdollistaminen	Saatavilla seuraavat: - Toiminta-, fysio-, puheterapia ym. terapiat - Kuntoutus- ja erikoislääkäripalvelut - Erityisopetus - Apuvälineohjaus	- Vammaispalvelut - Kela - Kymsote - Kunta		- Asiakastyytyväisyys - Suunnittelusta vastaavien palauteet
Vammais- ja sosiaaliasiamiehen	Viran/toimen perustaminen	- Kunnat - Hyvinvointialue /Kymsote		- Toimi perustettu (tulevaisuus: asiakastyytyväisyys)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
palvelut Kouvolaan (Kotkassa on)				
Yhdistysten kanssa keskusteleva ja päätöksiä valmisteleva sote-asiantuntija Kouvolaan	Viran/toimen perustaminen	- Kaupunki - Kymsote		Asiantuntijan toimi perustettu (tulevaisuudessa: hyte- koordinaattori)
Puheterapiapalvelut riittäviksi kaikille ikäluokille ja ryhmille oikea-aikaisesti	- Virkoja lisää/virkojen täyttäminen - Jonojen purku - Potilaan, vanhemman ja puheterapeutin digipalvelu jossain tapauksissa esim. pienissä ryhmissä	- Kymsote - Kela - Kunta	Vammais- neuvosto	- Asiakaspalautteet - Palvelujen saatavuus
Tukea ja ohjausta terveellisiin elämäntapoihin ja sosiaalisiin suhteisiin	Palveluja: - ravitsemusterapeutit - omalääkäri - fysioterapeutit - yhdistykset - eri vammaisryhmille - ehkäisevä päihdetyö - psykologi ym.	- Varhaiskasvatus - Koulu - Perhekeskus - Asumispalvelut - Kymsote - Yhdistykset - Kunta		- Asiakaspalautteet - Kohtaamiskerrat
Sujuva yhteistyö eri toimijoiden kesken; Vertaistiedon jakaminen, yhteistyö potilasjärjestöjen ja 3. sektorin kanssa	- Säännölliset vuosittain tapahtuvat tilaisuudet, tapahtumat, työpajat - Yhdyspintojen kehittäminen ja ylläpito	- Kymsote - Kunta - Yhdistykset - Vammaisneuvosto		- Kokoontumiskerrat - Osallistuneisuus - Toimijoiden tyytyväisyys

4.7 Työ ja työtoiminta

(Tekstikappale 2.9)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Asiakkaan aito kuuleminen	Asiakkaan kuuntelu ja huomioiminen sekä vaihtoehtoja kertominen	- Kymsote - Kunta - Yksityinen palvelun-	Vammais- neuvosto	- Asiakastyytyväisyys - Osallistumisten ja osallistamisten määrä

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	palvelutilanteissa ja mahdollisuus tutustua eri toimintoihin • Asianosaisten kuuleminen päätöksissä ja päätösten päivittämisissä • Evaus (vaikutusten ennakoarviointi) • Palautteen antomahdollisuus	tarjoaja ja muut palvelun tuottajat		• Palaute- ja toimenpideseuranta
Työ- ja päivätoiminta osallisuutta ja toimintakykyä tukevaksi	• Työtoiminnan ensisijaisuus sitä haluaville • Annetaan mahdollisuus tehdä valintoja ja autetaan tekemään työllistymistä koskevia suunnitelmia • Mahdollisuus päästä toimintakykyä vastaavaan toimintaan ilman, että resurssit pakottaisivat hänet päivä- tai työtoimintaan. • Tuetaan aktiivisesti muutoksissa ja siirtymävaiheissa • Kerrotaan mahdollisuuksista opiskella ja kannustetaan itsensä kehittämiseen • Kaikessa huomioidaan asiakkaan mahdollisuus toimia ja tehdä päätöksiä itsenäisesti • Mahdollistetaan työn ohella itseilmaisu • Kannustetaan ja rohkaistaan kertomaan oma mielipiteensä	• Kymsote • Yksityiset palveluntuottajat • Kunta		• Asiakastyytyväisyys • Työ- ja päivätoimintaan osallistuvien määrä

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Heikoimmassa työmarkkina- asemassa olevien työllistymisen parantaminen ja työllistymisen kynnyksen madaltaminen	• Panostetaan yksilölliseen työhönvalmennukseen, jonka seurauksena etsitään yksilöllisesti sopivia työpaikkoja ilman ennakkoluuloja • Nähdään ihminen vamman tai sairauden takana, mukautetaan töitä niin, että osatyökykyisellä on mahdollisuus hoitaa työtään • Työnantajien mahdollisuus saada tukea työllistäessään osatyökykyisen henkilön • Asenteisiin pyritään vaikuttamaan niin, että heikossa työmarkkina- asemassa olevat henkilöt nähdään todellisena työvoimana • Työtoiminnasta tulee saada työpanosta vastaava kohtuullinen korvaus ja työsuhteen tunnusmerkit täyttävästä työstä on saatava palkkaa ja työlle kuuluva suoja • Anonyymi rekrytointi	• Työnantajat • Vammais- neuvosto • Vammais- järjestöt • Kunta • Kymsote • TE-palvelut • Parik	• TE- palvelut • Kunta • Kymsote	• Työllistyneiden ja työpaikkojen määrä • Anonymirekrytointien määrä
Työelämän yhteistyön vahvistaminen ja koordinointi	• Te-palvelut, kunta, kuntayhtymä, maakunta, työnantajat ja kolmas sektori etsivät tapoja kohdata toisensa ja tehdä yhteistyötä asiakkaiden hyväksi • Yhteiset seminaarit säännöllisesti • Hyvien kokemusten ja kokemustiedon jakaminen	• Te-palvelut • Kunta • Kymsote • Maakunta • Työnantajat • Yhdistyk- set	• Kunta • Kymsote • TE-palvelut • Vammais- neuvosto	• Asiakastyytyväisyys • Verkostotapaamisten määrä

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
	Toimijalla on oltava toimijoitten tuntemus ja heidän tulee aktiivisesti etsiä ja osoittaa asiakkaalle hänen tarpeitaan vastaava palvelu			

4.8 Kulttuuri, vapaa-ajantoiminta ja urheilu

(Tekstikappale 2.11)

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
Tapahtumat ovat esteettömiä ja saavutettavia	- Mahdollistetaan pääsy tiloihin (painavat ovet!) - Kokemuskierrokset/ testaus (kokemustoimijat) - Tapahtumanjärjestäjän opas (mm. ESKEn ohjeet) - Fyysinen apu saavuttaa paikat: yhteysihmiset - Tapahtuman järjestäjän ohjeeseen esteettömyys ja saavutettavuus - Tietoisuuden lisääminen/ tiedottaminen	- Tapahtumien vastaavat järjestäjät - Vammais-neuvosto - Kunta - Seurakunta	Vammais-neuvoston esteettömyys-työryhmä seuraa esteettömyyttä ja saavutettavuutta	- Järjestöfoorumi - Vammaisten osallistujien palautteet
Soveltavaa liikuntaa kaikilla tasoilla	- Lajiesittelyt - Järjestöjen omat tiedotuskirjeet - Kaikille avautuva liikuntamahdollisuus - Saleihin ”lavitsoja” niille, jotka eivät pääse lattialle	- Liikuntapalvelut - Yhdistykset - Liikuntaseurat - Kunta - Kymsote	Vammais-neuvosto	- Maakunnallinen terveystoimintastrategia on olemassa, sen hyödyntäminen - Asiakaspalaute - Liikuntaryhmien määrä
Mahdollisuus osallistua kulttuuri-, liikunta- ja	Viestintä ja tiedottaminen kohteista ja toiminnoista (kooste)	- Kunta - Yhdistykset - Seurat - Seurakunta	Kaupungin avustus-työryhmän seuranta	- Asiakastytytyväisyys - Esteettömät tapahtumakerrat

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Arviointi Seuranta	Mittarit
vapaa-ajan toimintaan	- Ryhmät tekevät itse tapahtumia - Vapaaehtoistoimijat tueksi osallistumiseen - Lähiharrastusmahdollisuudet - Kuljetukset - Esteettömyys - Järjestöille ja mahdollistajille resursseja	Kulttuuri-toimijat ja muut järjestäjät		Erilaisten esteettömien ja saavutettavien tapahtumien määrä
Kaupunki tarjoaa erityisryhmille erityisliikunta- ja kulttuuri-palveluita Kaupunki tukee ja resursoi järjestöjen toimintaa ja jatkaa yhteistyötä järjestöjen kanssa.	- Tutustumisetelit harrastuksiin ja tapahtumiin - Järjestöt esittelemään erilaista toimintaa - Kulttuurikaveri - Kuljetukset - Järjestömessut, -päivät kuntalaisille ja järjestöille säännöllisesti (tietoa, tarjontaa, palveluja) - Avustukset - Koulutukset - Vastuista sopiminen näkyväksi ja jatkuvuus (pidempi sopimus)	- Kunta - Järjestöt		- Asiakastyytyväisyys - Osallistumismäärä - Avustusten määrä ja seuranta pidemmälle ajalle esim. 4-5 vuotta - Erityisryhmille soveltuvien tapahtumien määrä

ESKE = Esteettömyyskeskus (Invalidiliitto)

5. Sanastoa

Sosiaali- ja terveysalan keskeistä sanastoa on kerätty Terveyden ja hyvinvointilaitoksen (THL) sanastosivulle: <https://thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/koodistopalvelu/sote-tietoarkkitehtuuri/sanastoty/sanastot>

Lisäksi THL on julkaissut vammaispalvelujen käsikirjan, jossa on keskeisiä vammaispalveluihin liittyviä käsitteitä: <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/asiakasprosessi>

Vammaispalvelujen käsikirja: <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja>

Liite

YK:n yleissopimus

Lähteet

Etelä-Karjalan maakunnallinen vammaispoliittinen ohjelma. 2021. Saatavilla: <https://www.lappeenranta.fi/loader.aspx?id=57aa536a-af04-4673-96fc-a97b38ab9672>

Hakoma Riitta 2017. Vammaissosiaalityön orientaation muutos, artikkeli kirjassa Muuttuva sosiaalialan työ Etelä-Karjalassa, Sarja A, Raportteja ja tutkimuksia 80 /2017).

Hakoma R., Niemelä M. 2018. Erityishuoltopiirit poistuvat, työ ja palvelu jatkuvat. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 42/2018.

Maidell, Hanna, 2010. Vammaistyö. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) Sosiaalityön käsikirja. 226–244.

Nurmi-Koikkalainen Päivi, 2017. Mitä vammaisuudella tarkoitetaan? Teoksessa: Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta: Analyysia THL:n tietotuotannosta. THL Työpaperi 38/2017.

Räty Tapio, 2017. Vammaispalvelut.

STM 13.3.2018. Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018–2019. STM:n julkaisuja 2/2018.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. Julkaisija on Suomen YK-liitto. Sälökarin Kirjapaino Oy, Somero, 2016. ISBN 978-952-5966-37-4